

Rola detalu w modernistycznej architekturze Łodzi okresu międzywojennego

The role of architectural detail of Łódź modernism in the interwar period

Joanna Olenderek

Politechnika Łódzka, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska

Lodz University of Technology, Faculty of Civil Engineering, Architecture and Environmental Engineering

Motto: *„Projektowanie architektoniczne nie jest początkiem, lecz jakby dalszym ciągiem pisania poematu, który został już rozpoczęty”*
Juliusz Żórawski¹

Wprowadzenie

Zniszczenia II wojny światowej sprawiły, że wiele elewacji obiektów łódzkich z okresu międzywojennego – z czasów historyzmu, wczesnego i dojrzałego modernizmu – utraciło swój pierwotny kształt i detal architektoniczny. Oryginalny wystrój niektórych z nich zachował się niekiedy jedynie we wnętrzach bu-

dynków. Tym bardziej ważne i wartościowe są w pełni zachowane przykłady architektury z tamtego okresu. W artykule przedstawiono najbardziej reprezentatywne obiekty architektury łódzkiej lat 20. i 30. XX wieku, charakterystyczne dla stylistyki i wystroju architektonicznego tamtych lat. Na ich przykładzie podniesiony zostanie ważny w estetyce modernizmu problem roli detalu architektonicznego w łódzkim modernizmie – detalu, który jest nieodłączną częścią tej architektury.

Od chwili kiedy Adolf Loos opublikował w 1908 roku swój słynny manifest *Ornament und Verbrechen* (*Ornament i zbrodnia*) zagadnienie detalu architekto-

1. Juliusz Żórawski był jednym z czołowych architektów 1 połowy XX w. działających w Polsce. Zafascynowany dokonaniem Le Corbusiera wypracowywał stopniowo własną drogę twórczą coraz bardziej swobodnie interpretując wzorce zachodnie. Cytat pochodzi z książki: Dariusz Błaszczak *Juliusz Żórawski – Przerwane dzieło modernizmu*, Wydawnictwo Salix Alba, Warszawa 2010.

1. *Gmach Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń S. A. przy al. Kościuszki 57 w Łodzi, wzniesiony w latach 1929-30 według projektu architekta Wacława Rytla i konstruktora Stefana Bryła (fot. autorka)*

1. *Building of Powszechny Zakład Ubezpieczeń S. A. in Al. Kościuszki 57 in Łódź, erected in 1929-30, designed by architect Wacław Rytel and designer Stefan Bryła (photo: author)*

2. Siedziba Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej w Łodzi przy al. Kościuszki 12, wybudowana w latach 1926-29 według projektu Józefa Kabana (fot. autorka)

2. Office of P.A.S.T. SA. Łódź, Al. Kościuszki 12, built in 1926-29, designed by Józef Kaban (photo: author)

nicznego w architekturze XX wieku nabrało szczególnego znaczenia². Detal architektoniczny, ornament, ozdoba zaczęły być pojmowane nie jako coś dodanego do obiektu, ale jako nieodłączna część jego struktury. W artykule ukazano w jaki sposób detal ten związany był ze kształtem przestrzennym wybranych obiektów architektury okresu międzywojennego w Łodzi.

Oblicza detalu architektonicznego w łódzkich obiektach modernizmu międzywojennego

Łódź, książkowa *Ziemia obiecana* naszego noblisty Władysława Reymonta, rozwijała się burzliwie nie tylko w epoce maszyny parowej. Równie intensywnie, lecz znacznie harmonijniej kształtowali przestrzeń miasta architekci w okresie około wojennym. Oblicze architektoniczne tego wielkoprzemysłowego ośrodka nominowanego w czasach międzywojennych do rangi miasta wojewódzkiego zaczęło nabierać wielkomiejskiego charakteru i to przede wszystkim w odniesieniu do obiektów o przeznaczeniu publicznym. W krajobrazie architektonicznym miasta pojawiało się szereg obiektów godnych miasta wojewódzkiego, służących administracji, kulturze, oświacie, ochronie zdrowia, rekreacji, infrastrukturze, które również w czasach III Rzeczypospolitej znakomicie pełniły swe funkcje. Także kolonie mieszkalne, kamienice, domy miejskie czy wille zaczęto wznosić zgodnie z zasadami królującego w Europie modernizmu³. Twórcy tych obiektów, zarówno architekci, konstruktorzy, inwestorzy, pierwotni właściciele różnych narodowości dzięki kreatywnej współpracy realizowali obiekty, które po dzień dzisiejszy zdobią miasto. A zatem uczmy się od nich tej sztuki.

Spróbujemy odnaleźć wśród łódzkich budynków modernistycznych te najbardziej reprezentatywne dla dziedzictwa kulturowego miasta. Wśród nich czołowe miejsce zajmuje Powszechny Zakład Ubezpie-

3. Zespół Szkół Powszechnych przy ulicy Drewnowskiej w Łodzi zrealizowany w latach 1923-25 według projektu Wiesława Lisowskiego (fot. autorka)

3. The Universal School Complex in Drewnowska Street in Łódź, built between 1923-25, designed by Wiesław Lisowski (photo: author)

czeń Wzajemnych, w okresie powojennym gmach Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń S. A., zrealizowany przy al. Kościuszki 57. Obiekt powstał w błyskawicznym tempie w latach 1929-30 według projektu architekta Waława Rytla i konstruktora Stefana Bryły, pierwotnie jako wolnostojący wieżowiec. W trakcie realizacji miejsce poddasza zajęło siódme piętro, przekraczając planowaną wysokość o 3 metry i w okresie międzywojennym był to najwyższy budynek w Łodzi. W 1932 roku wieżowiec otoczony został niższymi bryłami bocznymi dopełniającymi linię pierzei. Jego rzut założono na planie nieforemnego wieloboku, umieszczając wejście frontowe w trzysłupowym podcieniu na osi głównej. Prostokątny hol z trójbiegową klatką schodową i dźwigiem osobowym znalazł się w centralnej części. Z rozłożonych wokół holu pomieszczeń biurowych na uwagę zasługuje położona osiowo w głębi ośmiokątna sala. Bryła gmachu została rozczłonkowana - ośmiokondygnacyjny, podpiwniczony korpus główny wciną się trójkątnym dziobem frontowym w czterokondygnacyjne, podpiwniczone skrzydła boczne. Stylistyka elewacji podkreśla ukształtowanie brył, a ekspresja form spotęgowana jest tarasami dachowymi i nawiązującą do okrętowego „bocianiego gniazda” maszynownią dźwigu. Rytmicznie rozmieszczone otwory okienne są ujęte w wysunięte lub cofnięte płaszczyzny między- i podokienne. W rejonie wejścia frontowego umieszczono witryny, a od strony dziedzińca okna narożne. Obiekt wzniesiono w konstrukcji żelbetowej. Zastosowano drzwi stalowe ze stali niklowanej o delikatnych, prostokątnych profilach z dużymi taflami szkła. Elementy wystroju wnętrz utrzymane zostały w stylistyce okrętowej, w kolorach szarości, bieli i czerni. Ich forma świadczy o tym, że modernizm niejedno ma imię, a w odniesieniu do architektury światowej jest stosowany jako określenie tendencji twórczych poszukujących prostoty i przede wszystkim dążących do funkcjonalności oraz racjonalności zarówno w strukturze jak też w stylistyce obiektu. A zatem propagują one na rynku

2. Patrz: Moravansky A., *Architekturtheorie im 20. Jahrhundert*, Wien, Springer 2003.

3. Patrz: *Architektur Theorie. Von der Renaissance bis zur Gegenwart*, praca zbiorowa, Köln, TASCHEN 2006.

łódzkim naczelną hasła modernizmu oparte na sentencjach „form follows funktion” i „less is more” (il. 1)⁴.

W niedalekim sąsiedztwie przy al. Kościuszki 12 znajduje się budynek stanowiący pierwotnie siedzibę P.A.S.T. SA. Utworzona w 1922 roku Polska Akcyjna Spółka Telefoniczna (P.A.S.T.) była spółką Skarbu Państwa i szwedzkiej firmy Cedergren. Dynamiczny wzrost liczby abonentów w Łodzi skłonił spółkę do zakupu działki miejskiej w eksponowanym miejscu i budowy własnej siedziby. Projekt budynku centrali telefonicznej zamówiono w 1923 roku u wybitnego łódzkiego architekta Józefa Kabana, a sam obiekt powstał w latach 1926-29. Zainstalowano w nim nowoczesną centralę szwedzkiej firmy „Ericson”. Ekspresyjne, kryształkowo-trójkątne motywy i elementy zdobnicze stanowią tu znakomity przykład detalu polskiej odmiany Art Déco. Pod ozdobnymi latarniami oświetlającymi bramy znalazły się stalowe uchwyty flagowe, a w teksturze ścian zewnętrznych zastosowano tynki o wyprawie szlachetnej w kolorze piaskowca (il. 2).

Przejdźmy do analizy międzywojennych obiektów wznoszonych na potrzeby oświaty, kultury i wychowania. Z obiektów szkolnych w latach 1923-25 zrealizowano zespół szkół powszechnych przy ulicy Drewnowskiej 88 (il. 3)⁵. Wzniesiony na posesji miejskiej, przeznaczony był w założeniach projektowych dla trzech szkół siedmioklasowych, kształcących w systemie dwuzmianowym. Obiekt wyposażony został w dwie sale gimnastyczne oraz zaplecze sanitarno-higieniczne z natryskami dla 150 osób i trzema wannami. Od południa umieszczono kolumnadę z tarasem na leżakowanie i kąpiele słoneczne, dostępną z gmachu, dziedzińca wewnętrznego i obszernego boiska szkolnego. Twórca obiektu artysta architekt Wiesław

4. Patrz: Droste M., *Bauhaus 1919-1933. Reform und Avantgarde*, Köln, TASCHEN 2007.

5. Patrz: *Księga pamiątkowa dwudziestolecia samorządu miasta Łodzi*, Łódź 1929.

5. Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi wybudowana w latach 1936- 49 według projektu Jerzego Wierzbickiego (fot. autorka)

5. Marshal Józef Piłsudski Public Library in Łódź built in 1936-49, designed by Jerzy Wierzbicki (photo: author)

4. Siedziba Żydowskiego Gimnazjum Męskiego przy ul. K. Anstadtta 7 w Łodzi, wybudowana w latach 1937-1939 przez Towarzystwo Szkół Żydowskich (fot. autorka)

4. Seat of the Jewish Junior High School in ul. Karol Anstadtta 7 in Łódź, built in 1937-39 by the Jewish Schools Association (photo: author)

Lisowski, sięgnął do tradycji akademickich, operując formami zaczerpniętymi ze spuścizny antyczno-palladiańskiej. W elewacji frontowej zastosowano detal architektoniczny w formie gzymsów cokołowych, kordonowych, parapetowych i koronujących kostkowych, a dekoracyjne motywy zdobnicze nadproży okiennych w postaci zgeometryzowanych ornamentów roślinnych doskonale podkreślają monumentalny charakter tego wczesno modernistycznego założenia. Pomimo pompatycznej oprawy architektonicznej wnętrza gmachu otrzymały ukształtowanie racjonalne, w duchu funkcjonalistycznym, zaś budynek mieszkalny dla nauczycieli posiadał w całości już detal modernistyczny.

Zdecydowanie nowatorskim obiektem jest obecny gmach Liceum Ogólnokształcącego nr XII im. Stanisława Wyspiańskiego przy ul. Karola Anstadtta 7 (il. 4). Wzniesiony w latach 1937-1939 przez Towarzystwo Szkół Żydowskich budynek stanowił pierwotnie

6. Gmach Związku Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska Y.M.C.A.” wzniesiony w latach 1932- 49 przy ul. S. Moniuszki w Łodzi według projektu Wiesława Lisowskiego (fot. autorka)

6. Building of the Christian Youth Union „Polska Y.M.C.A.” erected in 1932-49 in S. Moniuszki Street in Łódź, designed by Wiesław Lisowski (photo: author)

siedzibę Żydowskiego Gimnazjum Męskiego. Wejście główne do obiektu umieszczono od strony ulicy, we wnęcie, za dwiema podporami. Kompozycja elewacji odzwierciedla układ i funkcję pomieszczeń. Fasada frontowa złożona jest z dwóch części o odmiennej artykulacji. Strefa skrajna południowa, sąsiadująca z kamienicą mieszkalną, mieści między innymi hol główny, klatkę schodową, salę gimnastyczną oraz pomieszczenia o wysokich, prostokątnych oknach, pomiędzy którymi znajdują się pasy gładkiego muru bez podziałów. Pozostała, dłuższa część fasady prezentuje zdecydowanie modernistyczną, poziomą artykulację. Elewacje widoczne od ulicy wykończono okładziną ceramiczną w postaci płytek klinkierowych w kolorze piaskowym.

Pod koniec lat 30. XX w. u zbiegu ulic Gdańskiej 102 i M. Kopernika rozpoczęto budowę gmachu Biblioteki Publicznej dla uczczenia pamięci zmarłego

7. Okręgowy Szpital Wojskowy im. Gen. Felicjana Sławoj-Składkowskiego, obecnie Uniwersytecki Szpital Kliniczny im. Wojskowej Akademii Medycznej i Centralny Szpital Weteranów zrealizowany w latach 1935-37 na podstawie projektu autorstwa zespołu: Stanisław Odynieć-Dobrowolski, Julian Lisicki, Janusz Krauss (fot. autorka)

7. Gen. Felicjan Sławoj-Składkowski District Military Hospital, University Clinical Hospital Military Medical Academy - Central Veteran Hospital built in 1935-37 based on a design by: Stanisław Odynieć-Dobrowolski, Julian Lisicki, Janusz Krauss (photo: author)

go Marszałka Józefa Piłsudskiego. Sąd konkursowy wskazał do realizacji opracowanie inż. arch. Jerzego Wierzbickiego z Warszawy, a ekspertyzy wytrzymałościowe elementów żelbetowych wykonał Drogowy Instytut Badawczy przy Politechnice Warszawskiej. Zlokalizowany wokół narożnego skweru obiekt składa się z dwupiętrowej części frontowej oraz niższego o jedną kondygnację łącznika wiodącego do odsuniętej od ul. Gdańskiej czytelni głównej, za którą piętrzy się 5-piętrowa bryła magazynów. Front usytuowany jest we wschodniej pierzei ulicy Gdańskiej, z wejściem z głębokiego narożnego podcienia i sienią przejazdową na dziedziniec gospodarczy. W poziomie przyziemia znalazł się tu hol główny z szatnią i schodami do pomieszczeń administracji, pracowni umieszczonych na piętrze oraz do toalet publicznych umieszczonych w piwnicy. Z holu obok katalogów prowadziło przejście łącznikiem do wypożyczalni otoczonej czytelnią czasopism i czytelnią główną, połączonej z magazynem. Parametry przestrzeni wewnętrznej poszczególnych stref dostosowane zostały do ich funkcji (wysoka czytelnia, niskie kondygnacje magazynowe). Odmienność architektury gmachu biblioteki od otaczającej zabudowy uzyskano poprzez kompozycyjne rozczłonkowanie części programowo-funkcjonalnych i zróżnicowanie ich elewacji. Główne wejście otrzymało wyraźną, poziomą artykulację: podcień, okrągłe słupy, ścianki z luksferów, okładzinę z piaskowca (il. 5), a w pozostałych partiach fasady wprowadzono odmienne wątki rytmiczne i krój okien. Część magazynowa została wzbogacona tektoniką wertykalną w postaci ujawnionych na zewnątrz konstrukcyjnych słupów i ramownic nośnych. Struktura budowlana była jak na ówczesne czasy nowatorska, z elementami konstrukcyjnymi tworzącymi interesujący modernistyczny detal widoczny w sali czytelni. W holu znalazły się, znakomite w formie i konstrukcji, monolityczne żelbetowe spiralne schody główne z pełną balustradą i owalną duszą doświetloną świetlikiem dachowym; ustawiono tu również rzeźbę figuralną przedstawiającą postać kobiety. Pierwotne okna były drewniane, zespolone typu szwedzkiego a drzwi zewnętrzne również drewniane, kasetonowe. Obecnie wymieniono je na okna i drzwi z PCV zachowując pierwotną formę.

Sztandarowy przykład stylu międzynarodowego w architekturze Łodzi stanowił gmach Związku Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska Y.M.C.A” (il. 6). Yonug Men’s Christian Association, a więc Chrześcijańskie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej, to organizacja założona w 1844 r. w Londynie. Jej polski oddział został oficjalnie utworzony w 1923 roku. Rozwijał pracę kulturalno oświatową w celu wszechstronnego rozwoju ciała, umysłu i ducha (symbol czerwonego trójkąta) również wśród młodzieży pracującej w Łodzi. Nową siedzibę postanowiono wybudować na działce zakupionej w 1930 r., położonej w śródmieściu w rejonie ogródka Grand Hotelu i ogrodu przy willi Meyera przy ul. S. Moniuszki 4a. Projekt gmachu zlecono Wiesławowi Lisowskiemu. Jego pierwotna wersja utrzymana w duchu tradycjonalizmu została odrzucona. Ostatecznie w 1932 r. rozpoczęto realizację obiektu wg dokumentacji stanowiącej adaptację amerykańskiego

projektu, mieszczącego się w konwencji stylistycznej ówczesnej awangardy. Zawierał on bogaty program: pływalnię ozdobioną ceramiką ułożoną w formy zgeometryzowanego układu fal, 2 sale gimnastyczne, łaźnię, natryski, poradnię lekarską, bibliotekę z czytelnią, pokoje zebrań, pokoje klubowe, sale wykładowe, hotel na 120 miejsc, lokale gastronomiczne. W 1935 r. oddano do użytku znaczną część budynku. Rzut budynku jest zwarty, wielotraktowy o swobodnej kompozycji wewnętrznej, z różnorodnymi poziomami. Układ planu oparto o zasadę grupowania pomieszczeń w bloki funkcjonalne, rozłożone wzdłuż korytarzy i wokół dwóch dziedzińców wewnętrznych zapewniając im optymalne doświetlenie. Bryła gmachu jest generalnie 4-kondygnacyjna, podpiwniczona, dynamiczna. Stanowi połączenie różnorodnych w planie i wysokości wzajemnie przenikających się prostopadłościaków. Dachy są płaskie. Elewacje w strefie parteru rytmicznie podzielono wąskimi pionowymi lizenami, przekształconymi od strony ul. R. Traugutta w filary głębokiego podcienia. Wyższe kondygnacje ukształtowano w układzie pasmowym, podkreślonym odcinkowymi gzymsami nadokiennymi, belkami spinającymi słupki pergoli tarasu frontowego i pergoli stanowiącej kontynuację podcienia od strony ul. R. Traugutta. Sposób grupowania i krój okien oraz kolorystyka tynku elewacyjnego podkreślają dualizm artykulacji ścian – to jest kompozycję wertykalną przyziemia i kompozycję horyzontalną partii wyższych. Żelbetowe, wylewane schody oraz strefy komunikacyjne otrzymały wielobarwne, wzorzyste posadzki lastrykowe; w pomieszczeniach sanitarnych wykonano posadzki terakotowe, w salach położono parkiet. Gmach „Polska Y.M.C.A.” w Łodzi uważany był za najładniejszą i najlepiej wyposażoną siedzibę organizacji w międzywojennej Europie. W 1949 roku budynek przemianowano na Miejski Dom Kultury im. Juliana Tuwima, mieszczący Pałac Młodzieży i teatr „Rozmaitości”. Dopiero w 1990 r. nastąpiło reaktywowanie Związku Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska Y.M.C.A.” i ten mający wielkie znaczenie dla dziedzictwa kulturowego miasta obiekt przywrócony został pierwotnemu właścicielowi. Obecnie jest podnajmowany różnorodnym użytkownikom, którzy nieskoordynowanymi działaniami modernizacyjnymi niszczą niestety walory przestrzenne i estetyczne obiektu.

W odniesieniu do obiektów służących ochronie zdrowia czołowe miejsce zajmuje Okręgowy Szpital Wojskowy im. Gen. Felicjana Sławoj-Składkowskiego, obecnie Uniwersytecki Szpital Kliniczny im. Wojskowej Akademii Medycznej i Centralny Szpital Weteranów (il. 7). Obiekt zrealizowano w latach 1935-37 na podstawie projektu wyłonionego z Konkursu Powszechnego SARP na Projekt Szpitala Okręgowego Szpitala Wojskowego w Łodzi. Jego autorem był zespół w składzie: Stanisław Odynec-Dobrowolski, Julian Lisicki i Janusz Krauss. Szpital wraz z częścią mieszkalną dla siostr, ogrodnika, palacza, elektromontera i dozorca był projektowany na 300 łóżek. Struktura budowlana obiektu była nowatorska, z zastosowaniem żelbetowej konstrukcji szkieletowej. Nad skrzydłem skrajnym zachodnim, usytuowanym w pierzei alei A. Mickiewi-

8. Willa miejska przy Placu Komuny Paryskiej nr 2 w Łodzi, wzniesiona w 1937 roku według projektu Jerzego Berlinera i Mieczysława Łęczyckiego (fot. autorka)

8. Town villa in Komuny Paryskiej Square at number 2 in Łódź, erected in 1937, designed by Jerzy Berliner and Mieczysław Łęczycki (photo: author)

cza umieszczono taras dachowy z ażurową balustradą z prętów stalowych w układzie poziomym. W narożnej strefie styku skrzydła z głównym blokiem znalazły się reprezentacyjne schody z wejściem do ambulatorium. Długi blok główny złożono z dwóch, uskokowo przesuniętych części. Uskok zaakcentowano masztem flagowym. Elewacje są asymetryczne, ukształtowane zgodnie z przeznaczeniem poszczególnych stref funkcjonalnych. Część narożników jest wyoblona, licowana cegłą klinkierową, podobnie jak cokół i znaczne partie parteru. Zastosowano okna zespolone typu szwedzkiego. W bloku głównym i skrzydle zachodnim są one jednodzielne, trzy poziomowe, a w skrzydle wschodnim dwudzielne, dwupoziomowe. Skrzydło środkowe zostało mocno przeszklone oknami wielodzielnymi, wielopoziomowymi. Tynki zewnętrzne otrzymały wyprawę szlachetną z reliefem imitującym okładzinę z płyt kamiennych⁶. Klatki schodowe do dziś zachowały swe modernistyczne balustrady, a w bramie wjazdowej, w okratowaniach okien i drzwi nadal widnieją wykonane z kutyh prętów stalowych motywy zdobnicze polskiej odmiany Art Déco. W budynku zadbano o wysoki standard wykończenia, wyposażenia i kolorystyki wnętrza, indywidualnej dla każdego oddziału.

Elementy i detale stylu międzynarodowego epoki modernizmu są wszechobecne w łódzkiej architekturze o charakterze mieszkalnym. Wśród nich są kolonie mieszkalne, kamienice, domy i wille miejskie. Z kategorii willi miejskich warto zaprezentować pochodzący z 1937 roku obiekt znajdujący się w południowej pierzei Placu Komuny Paryskiej pod nr 2 (il. 8). Jego autorami byli Jerzy Berliner i Mieczysław Łęczycki. Jest to obiekt wolnostojący zlokalizowany w układzie poprzecznym w stosunku do ul. Świętokrzyskiej. Prostopadła, głęboka działka została przymknięta od strony placu ogrodzeniem z ażurowych pręseł stalowych o sfałowanej linii grzebienia na podmurówce, z furtką i bramą wjazdową na dziedzińcu. Od strony zachodniej znajduje się ogród, a wejście główne do budynku

6. Obecnie obiekt ocieplono z poszanowaniem pierwotnej kolorystyki i detalowania.

umieszczono od dziedzińca, w elewacji wschodniej. Rzut ma kształt prostokąta, z płaskimi ryzalitami od strony dziedzińca i ogrodu, mieszczącymi dwa odrębne mieszkania z piwnicami i poddaszem. Bryła budynku jest zwarta, zgeometryzowana o wyoblonych narożnikach, urozmaicona płaskimi ryzalitami i wykuszami. Elewacje, poza północną usytuowaną w pierzei placu, zakomponowano asymetrycznie. Budynek został oblicowany prostokątnymi płytami piaskowca, w obrębie cokołu młotkowanymi, wyżej polerowanymi. Krój okien jest różnorodny, podkreślający reprezentacyjność mieszkania na piętrze. W cofniętych, w stosunku do lica elewacji, ścianach poddasza umieszczono niewielkie okna doświetlające w układzie pasmowym. Struktura budowlana była nowatorska, oparta na żelbetowym ustroju nośnym słupowo-ryglowym o okrągłych słupach. W obiekcie występują duże płaszczyzny przeszkleń z zastosowanymi oknami zespolonymi typu szwedzkiego. Ściana czołowa głównej klatki schodowej została wykonana z pustaka szklanego, a nad wejściem głównym umieszczono daszek żelbetowy w postaci sfalowanej płyty wspartej na 4 okrągłych słupach.

Konkluzje

Przytoczone powyżej przykłady, świadczą o stosunkowo wysokim potencjale twórczym grona projektantów działających w Łodzi w dwudziestolecie międzywojennym. Kształtowana wówczas architektura pozostawała w stylistycznej zgodzie z głównymi trendami modernizmu, jednak dzięki talentowi i wyczuciu estetycznemu jej autorów nosiła też wyraźne znamiona indywidualizmu. Indywidualizm ten wyrażał się przede wszystkim w elementach wystroju i detalu architektonicznego. Widać go było w rytmicznej artykulacji fasad, ich wertykalnym lub horyzontalnym układzie, charakterystycznym kroju okien, kamiennych lub ceramicznych płytach okładzinowych, szlachetnych tynkach terazzo oraz wykwinnym wystroju wnętrz. To właśnie indywidualne cechy łódzkiego modernizmu dają to szansę na poszukiwanie zarówno nowych wątków badawczych w jeszcze nie dość dokładnie rozpoznanej historii tej architektury, jak i na poszukiwanie wzorców dla współczesnej kontynuacji dzieła międzywojennych modernistów ■

The role of architectural detail of Łódź modernism in the interwar period

Summary

The author focuses on the problem of analysing, interpreting and evaluating selected portions of the cultural heritage, i.e. widely defined architectural detail found in Łódź buildings, constructed between 1900 and 1939. The topics are grouped to support the main issue which is the need to gain and promote knowledge of such valuable heritage among the tenants, owners and possible future investors. This work is based mostly on the author's research, with archives and catalogues providing valuable examples of construction technology, decoration or colour in selected architectural details. The issue of cultural heritage is focusing more and more on identifying and protecting the architectural details. The main problems in the article are vast and multidimensional, just as cultural heritage. There are particular problems with various kinds of architectural details and promotion methods. They are connected with the notions of revitalization and conservation and are concerned with various disciplines and subdisciplines, mainly the history of architecture and art, architecture and building design, artistic craft as well as sociology, psychology, social education and the rules for evaluating perception and quality. The author's research contains public utility buildings and unique tenements from the interwar and early post-war period. Regular in situ observations, comparisons, retrogressions, analyses and source critique were the main data gathering tools. Deep and meticulous analysis is required for correct and objective assessment of the work and its impact on the 20th century architecture, both in Poland and the international context. Archival pictures (from private collection) and current photographs were used to en-

hance the presentation. The architectural detail of the Łódź modernism is very opulent and barely valued. Researching this subject is an important endeavour. In the last few years interest in modernist architecture has been growing. It covers the historical Second Republic of Poland period, commonly regarded as a time of national success in overcoming problems of a young country in the early days of statehood, industry and infrastructure. Modern construction refers to the architectural heritage of that generation, a trend increasingly more popular, both in social and aesthetic examples. Many present buildings use the solutions from that time. While free interpretation of these quoted and recycled forms increases their popularity, it actually touches the surface of the designs only, without understanding the context and goal of the creation. Due to this and as a result of a lack of institutionalised conservation, more and more very valuable architectural details are being mindlessly destroyed. Designers and construction companies do not have the skills to deal with architectural detail and decoration as a result of a vocational crisis and mindless destruction. The author is trying to prove that buildings made with rules, such as simplicity, classical moderation and harmony of shape and professional engineering design can present modernism while promoting Polish science and aesthetics (originating from the international trend, with elements from Warsaw and Gdańsk, which has "more than one name"). Let us not become indifferent to its discreet and passing charm, so we can attempt to define and evaluate the "Polish modernism" in international context. ■